

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14636163>

СИЁСИЙ ОНГ ТУШУНЧАСИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ ВА ЖАҲОН ҲАМЖАМИЯТИДАГИ АҲАМИЯТИ

Эшбеков Б.Н

Самарқанд тиббиёт Университети бўлим бошлиғи

Аннотация: Мақолада сиёсий жараёнлар улар талқин қилинган таълимотлар эволюцияси тўғрисида, сиёсий муносабатлар, сиёсат сўзининг келиб чиқиш тарихига назар акс эттирилган.

Калит сўзлар: сиёсий жараёнлар, сиёсат, давлат, жамият, сиёсатшунослик

Биз бу фаслда сиёсий жараёнлар улар талқин қилинган таълимотлар эволюцияси давомида берилган назарий нуқтаи назардан берилган таърифлар, илмий таҳлилларда муҳокам марказида бўлган сиёсий онг масаласини тадқиқ қиламиз. Негаки, мантиқан олиб қаралганда, фалсафий нуқтаи назардан онгнинг турли шакллари қатори сиёсий онг Оммавий аҳборот воситаларидан илгари пайдо бўлган ижтимоий-психологик ҳодиса ҳисобланади. Умуман, сиёсат сўзи, сиёсат категориясининг этимологик жиҳатдан келиб чиқиши жуда мураккаб ва унинг талқинлари билан боғлиқназариялар ҳам шундай чигал, ихтилофли, қизғин баҳс-мунозаралардан иборат. Сиёсий муносабатлар шаклланишига асос бўлган давлатларнинг пайдо бўлиши билан боғлиқ қарашлар борасида ҳам турли назариялар, уларнинг таҳлилий талқинлари хусусида ҳам турли зиддиятли илмий хулосалар бор. Сиёсатнинг энг даслабки даврлардаги приметив ҳолатидан, унинг бошқарув усуллари такомиллашув йўли ва ниҳоят сиёсат

ва сиёсатшунослик фан сифатидаги ҳозирги ҳолатига келгунича минлаб йиллик зиддиятли, аёвсиз курашлар, мураккаб муносабатлар, қарашлар йўлини босиб ўтганлиги манбалардан аён.

Дунё халқларининг доно раҳнамо, адолатли ҳукмдор ҳақидаги орзу-уйлари халқ оғзаки ижодига хос мақол ва маталлар, асотирлар, ҳикоялар, дostonлар, кейинчалик ёзув маданияти пайдо бўлгач ёзма манбаълардаги асосий ва марказий ўринларда бўлиб келган. Гарчи, ҳозирги давргача илмий муҳокама ва хулосаларга асос бўлган адабиётларнинг ибтидоси юнон манбалари деб қаралсада, сиёсат бобидаги манбалар тарихи ундан анча қадимги даврларга бориб тақалади. Назаримизда, шуларнинг ўзи сиёсий онг ва сиёсий маданиятнинг ўзига хос кўриниши деб баҳолаши мумкин.

Алоҳида таъкидлаш лозимки, биз тадқиқ қилаётган мавзу мағзини ташкил этган, сиёсий онгга ва оммавий ахборот воситалари категориялари сиёсатшунослик фани ихтисослиги бўйича илмий талқин этилар экан, аввало сиёсатшунослик сўзининг ўзагини ташкил этган сиёсат сўзининг келиб чиқиши бўйича ҳам турлича баҳсли масалалар бор. Эътиборли жиҳати шундаки, биз ҳозир таҳлил ва тадқиқ қилаётган сиёсатшуносликка оид манбаларда сиёсат сўзи, юнонча *polis* – яъни шаҳар давлат сўзидан келиб чиққан деган фикрнинг сифатида қадимги Юнонистондаги кўрғонлар, шаҳар давлатлар бўлган, уларда дастлабки давлатга хос аломатлар номоён бўлган. Шундан, юнон маданиятининг маънавий меросхўри бўлган Ғарбий Европа тилларига *polis*, кейинчалик *politik*, политика шаклида кириб келган, ундан рус тилига ўтган деган асослар келтирилган. Энди шундай савол туғилади, унда бизни тилимизга сиёсат, сиёсатнома, сиёсатшунос сўзлари қандай кириб келган ва биз нега политика демасдан, сиёсат деймиз?

Аввало ҳозир глобал маънода ва дунё илмий мактабларида эътироф этиган политология тарзидагиталқинига бир тўхталсак.

Сиёсат (юнонча *politik* – давлатни бошқариш санъати) – давлат ва жамиятни идора этиш воситаси. Сиёсат ўз табиати, мақсади ва амалга

ошириш услублари, манфаатларни ифода этиш даражаси билан фарқланади. «Миллий сиёсат», «демократик сиёсат», «тоталитар сиёсат», «холис сиёсат» ёки «нохолис сиёсат» каби қатор кўринишларда намоён бўлади. Улар халқлар тараққиётига ҳар хил таъсир кўрсатади. Шунингдек, сиёсатнинг ижобий ёки салбий роль ўйнаши мумкинлигини собиқ мустабид тузум тажрибасидан ва айрим давлатлар ҳаётидан билиб олиш мумкин. Сиёсат турли ижтимоий гуруҳлар, кучлар манфаатини ўзаро уйғунлаштириш билан боғлиқ ҳолда кечади. Акс ҳолда, сиёсий ҳаётда бошбошдоқлик, парокандалик, сиёсий таназзул ҳолати юзага келиши ҳам мумкин.

Сиёсатшунослик – сиёсий ҳокимият ва унинг амал қилиш қонуниятлари, категориялари, тушунчалари, сиёсий ҳаёт оқими, бошқарувчилар билан бошқариладиганлар ўртасидаги сиёсий муносабатлар, бетўхтов содир бўладиган сиёсий жараёнлар моҳияти, мазмуни, асосий йўналишлари, жамиятни сиёсий бошқариш маҳорати, ички ва ташқи сиёсат юритишнинг назарий-амалий асослари ҳақидаги фан ва билим соҳаси. Сиёсат билан шуғулланиш жараёнлари давлат ҳокимияти механизмининг шаклланиши билан бошланган бўлиб, ибтидоий даврлардан бошлаб амал қила бошлаган. Кейинчалик Шарқ давлатчилиги (Миср, Бобил, Шумер, Аккад, Мидия, Форслар давлати, Ассирия, Урарту), Юнон полислари, Рим республикаси, Бактрия, Хунлар давлати, Парфия, Кушон давлатларида амал қилган ҳокимиятлар сиёсатини ўрганиш, улар ечимини топишга интилиш, сиёсий билимларнинг назарий-методологик асосларини яратиш зарурияти вужудга келди. Жамиятни сиёсий бошқариш маҳорати ҳамда санъати тўғрисидаги дастлабки сиёсий ғоялар ва таълимотлар, қонун-қоидалар мажмуи яратилиб, амалиётга киритила бошланди. «Авесто»да ифода этилган жамият сиёсий ҳаётининг тартиб-қоидалари, Хамураппи қонунлари, Ману қонунлари, Ликург, Драконт, Солон қонунлари, Конфуций, Суқрот, Афлотун, Арасту сиёсий таълимотлари, Юстиниан кодекслари, Темур тузуклари, сиёсий арбобларнинг қарашлари ва Ер куррасининг турли ҳудудларида

вужудга келган сиёсий фикр-мулоҳазалар, ғоялар, таълимотлар мажмуи ҳозирда шаклланиб, кенг кўламда амал қилаётган сиёсатшунослик соҳасига манба бўлиб хизмат қилди.

Сиёсатшунослик даставвал сиёсий фалсафа бағрида, кейин эса сиёсий социология таркибида, қисман, сиёсий тарих, сиёсий таълимотлар тарихи, юриспруденция таркибий қисмлари сифатида тадқиқ ҳамда таҳлил этилиб, ўрганилди ва ўқитилди. Лекин Ер юзида ижтимоий ишлаб чиқаришнинг умумлашуви, ижтимоий-сиёсий муносабатларнинг уйғунлашуви натижасида ривожланган мамлакатлар шароитида сиёсатшуносликни алоҳида билим соҳаси сифатида ажратиб ўрганиш ва ўқитишга эҳтиёж сезилди. Шунинг учун ҳам XIX асрнинг охирларидан АҚШда, кейинчалик Франция, Италия, Германия, Белгия, Голландия каби мамлакатларда бу фан ва билим соҳасига алоҳида эътибор берилиб, унинг илмий мактаблари ва илмий тадқиқот марказлари вужудга кела бошлади. БМТ қошида 1949 йилда Сиёсий фанлар халқаро уюшмаси таъсис этилди. Мазкур уюшманинг дастур ва низомини имзолаган ҳар бир БМТ аъзоси бўлган давлат ўзида Сиёсатшунослик фанини ўқув юртларида ёшларга ўқитиш, журнал ва ўқув қўлланмалар нашр қилиш, илмий тадқиқот марказларини ташкил этиш мажбуриятини олган эди. Ҳозирги кунда БМТга аъзо бўлган барча ривожланган мамлакатлар ўқув юртларида сиёсатшунослик энг нуфузли ва обрўли ижтимоий фанлардан бири сифатида кенг ўқитилади ва тарғиб этилади. Сиёсатшунослик бўйича журналлар, рисоалар, монографиялар нашр қилинади, илмий тадқиқот марказлари ишлаб турибди. Сиёсатшуносликнинг категориялари, тушунчалари, қонуниятлари мазмуни, моҳияти, сиёсий таълим тизими, илмий тадқиқот услублари кенг, ранг-баранг кўриниш ва шаклларда турли мамлакатларнинг олимлари томонидан тадқиқ этилмоқда. Сиёсатшунослик фани Ўзбекистонда мустақилликка эришилгандан сўнг олий таълим тизимига киритилди. Шу туфайли, мамлакатимизнинг барча олий ўқув юртларида сиёсатшунослик фани кенг ўқитилиб, янгидан нашр этилаётган ўқув

қўлланмалар ва дарсликлар воситасида ёш авлод сиёсий билимларини ошириш, сиёсий онг даражаси ва сифатини замон талаблари даражасига кўтаришга алоҳида эътибор бериляпти.

Албатта, сўнгги ўрта асрларда политология умумжаҳон фанларидан бири сифатида шаклланмаган эди ва табиийки, “унинг қонуниятлари, категориялари, усуллари ва вазифалари, сиёсатни амалда қўллаш” масалалари тизимли равишда ўрганилмаганди. Шунга қарамай, бугунги сиёсатшунослик фанига оид категориялар, қонуниятлар нуқтаи назаридан ўзига хос қарашлар мавжуд бўлган. Масаланинг яна бир муҳим томони Шарқ ва Ғарб сиёсий фалсафасининг шаклланиш негизи ва лисоний факторларни ҳисобга олиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Сиёсат. <https://oyina.uz/kiril/teahouse/2269>
2. Основы политической науки. Учебное пособие для высших учебных заведений. Часть I. –М.: МГУ им.М.В.Ломоносова, 1996. –С.157.
3. Сиёсатшунослик. <https://oyina.uz/kiril/teahouse/2269>